

Način na koji autor piše napomene vrijedan je posebne pohvale i spomena. Poštujući druge autore i izdavače u odabiru pisma za svoja izdanja i Čošković se potudio da njihova imena i naslove njihovih radnji u svojoj knjizi zabilježi pismom za koje su se oni opredijelili prilikom izdavanja svojih radnji, kako u napomenama ispod teksta, tako i u popisu izvora, literature i općih djela. Na taj način olakšano je i traganje za daljnim podacima. Tehnički aparat ove knjige nalazi se na visokom nivou.

Detaljan registar ličnih imena (535-551) i geografskih naziva (553-559) nalaze se na kraju knjige.

Iako je, kako smo naprijed već naglasili, literatura o Crkvi bosanskoj veoma brojna, knjiga Peje Čoškovića, *Crkva bosanska u XV. stoljeću*, će bez ikakve sumnje sebi osigurati neprolaznu vrijednost i mjesto uz knjige najvećih autoriteta u poznavanju Crkve bosanske.

Amir Kliko

Borislav Grgin, *Rumunjske zemlje u srednjem i ranom novom vijeku*.
Zagreb: FF press, 2006, 108 str.

Nakon objave knjige *Počeci rasapa: kralj Matijaš Korvin i srednjovjekovna Hrvatska*, autor Borislav Grgin, sveučilišni profesor povijesti sa Filozofskog fakulteta u Zagrebu, svoje preokupacije oko srednjovjekovnih i ranonovovjekovnih tema jugoistočne Evrope preselio je nešto istočnije, točnije u Rumunjsku, čija predmoderna povijest predstavlja za stručnu, a još više širu javnost potpunu nepoznanicu. Iako je knjiga *Rumunjske zemlje u srednjem i ranom novom vijeku* osmišljena kao priručnik za studente, koji na osnovu najnovije rumunjske i svjetske literature ocrta va glavne događaje, strukture i procese rumunjske srednjovjekovne i ranonovovjekovne prošlosti, ona može poslužiti onima koji žele saznati nešto više o prošlosti rumunjskog naroda, a da se to ne svodi samo na stereotipe i mitove o Drakuli iz popularne literature.

Na početku knjige u poglavlju *Etnogeneza Rumunja* konstatira se da iako su u etnogenezi današnjih Rumunja sudjelovale različite etničke grupe, od kojih se važnošću ističu Slaveni, kod Rumunja je za razliku od svih njihovih susjeda, prevladala latinska (romanska) jezična sastavnica. Prva svjedočanstva o pojavi rumunjskih političkih tvorevina datiraju početkom 9. stoljeća, dok se sami Rumunji u izvorima

navode pod imenom Vlaha (*Vlasi, Blacci, Valachi, Ilac, Iflak, Volohi*).¹ Razni izvori, većinom bizantske provenijencije, govore o postojanju nekoliko slavensko-rumunjskih vojvodstava tijekom 9. i 10. stoljeća, dok bizantska princeza Ana Komnena spominje krajem 11. stoljeća neke od rumunjskih političkih vođa na tom prostoru (Gelu – “dux Vlachorum”). Može se zaključiti da su od 9. do 12. stoljeća Rumunji (Vlasi) počeli organizirati vlastite političke strukture manjeg ili srednjeg opsega koje su se kasnije ukрупnjavale, od kojih je tada najznačajnija bila Transilvanija. Međutim taj proces je donekle prekinulo doseljavanje Ugara, koji su počeli ulaziti i naseljavati Transilvaniju od druge polovice 10. stoljeća, te je njihov sustav kraljevskih županija postupno potiskivao sustav rumunjskog vojvodstva. Iako uklopljena u sastav ugarskog kraljevstva Transilvanija je zadržala relativnu autonomiju, a naseljavanje Mađara i drugih naroda poput Sikula (plemena istočnjačkog podrijetla) i Sasa u svrhu obrane jugoistočnih granica ugarskog kraljevstva na području Transilvanije nije moglo promijeniti pretežitu rumunjsku etničku strukturu. Ujedinjenje raznih političkih tvorbi južno od Karpata dovelo je do osnivanja vojvodstva Vlaške, pod ugarskim vrhovništvom. Ali dinastičke borbe u ugarskom kraljevstvu u prvoj polovici 14. stoljeća iskoristio je vojvoda Basarab, koji se u odlučujućoj bici kod klanca Posada u Vlaškoj protiv ugarske vojske (1330.) izborio za neovisnost svoje zemlje. Ubrzo je njegov sin Nikola Aleksandar (1352.-1364.) stekao i priznanje episkopije u mjestu Curtea de Arges, tada glavnom gradu kneževine, kao metropolitanske u Vlaškoj. Sličan proces dogodio se i u Moldaviji u kojoj je sredinom 14. stoljeća vladao izvjesni rumunjski odličnik kao vazal ugarsko-hrvatskog kralja. Pobunom protiv nasljednika kneza Dragoša, koji su vjerno služili ugarskoj kruni kao njeni vazali u Moldaviji, vojvoda iz Maramureša, Bogdan, otjerao je Dragaševе nasljednike i u suradnji sa lokalnim bojarima uspostavio de facto neovisnost Moldavije, koja je i potvrđena kada je odbijen napad ugarske vojske tijekom zime (1364.-1365.) godine. Sve u svemu oko 1400. godine Vlaška i Moldavija su postale već stvarno neovisne kneževine, dok je Transilvanija ostala vojvodstvo u sklopu ugarskog kraljevstva, s visokim stupnjem autonomije. U društvenoj strukturi tih kneževina zanimljiva je pojava *bojara*, pripadnika zemljoposjedničke aristokracije, nasljednog društvenog sloja, iako je i vladar mogao stvoriti nove bojare, darujući im naslove i zemlju. Moć pojedinog bojara ovisila je znatno o obiteljskim vezama, a i razlika u posjedu između bojara je bila velika, jer je samo mali broj imao prostrane posjede, dok je prevladavao srednji ili sitni posjed. Podložni seljaci koji su radili na zemlji zvali su se *rumani* ili *vecini* (susjed). Važna kategorija su bili i slobodni seljaci, koji su činili značajni udio u uku-

---

¹ O stavu rumunjske historiografije prema problemu Vlaha vidi, Zef Mirdita, *Vlasi u historiografiji*, Zagreb, 2004, poglavlje “Vlasi u rumunjskoj historiografiji”.

pnom seljaštvu, a njihovi posjedi su se zvali *mosie* (čitaj mošije – djedovine). Iako je razvoj gradova bio ograničen u odnosu na Zapad, razvili su se s vremenom uz važne prometne pravce. Bili su to Brašov, Sibiu, Bistrica u Transilvaniji, Jaši u Moldaviji te Kilija i Giurgiu u Vlaškoj. U Transilvaniji su gradovi bili autonomne zajednice kojima je upravljalo vijeće od 12 vodećih građana, podređenih kruni. Vremenom se počela razvijati i feudalna hijerarhija i vazalni odnosi. Knezu je u obnašanju vlasti pomagalo vladarsko vijeće, sastavljeno od moćnih bojara, uz koje su bili i brojni dvorski službenici pod nazivom *dregatori*.

U Transilvaniji je posebno bila važna institucija staleških skupština koja je imala određenu nadležnost u vanjskoj i unutarnjoj politici, a koju su sačinjavali predstavnici mađarskih, saskih, sikulskih i rumunjskih elita. Međutim 1366. godine da bi ojačao katoličanstvo u Transilvaniji i kraljevsku vlast ugarsko-hrvatski kralj Ludovik Anžuvinao izbacio je rumunjske staleže iz te skupštine zbog njihove pripadnosti istočnom kršćanstvu (pravoslavlju), što će kasnije dovesti do velikih problema, jer su Rumunji činili oko dvije trećine stanovništva u Transilvaniji.

Nakon stjecanja neovisnosti Vlaška i Moldavija su i dalje bile ugrožene ekspanzionističkim nakanama svojih susjeda (Ugarsko kraljevstvo i Poljska), ali su mudrom politikom osciliranja između te dvije sile, uspijevali sačuvati samostalnost. Teškoće su se povećale pojavom nove sile u regiji – Osmanlijskog carstva. U početku su mnogi vlaški i moldavski vladari sudjelovali u križarskim pohodima protiv Osmanlija (vlaški vladar Mircea Stari poslao je svoje trupe u pomoć srpskom knezu Lazaru na Kosovo polje 1389. godine). Nakon prvobitnih uspjeha u borbi protiv Osmanlija i Vlaška i Moldavija morale su priznati osmanlijsku vrhovnu vlast, a iako je danak u početku bio samo simbolična cijena za mir, to je ipak označilo početak osmanlijskog utjecaja u objema kneževinama. Suočeni sa takvim novim stanjem, vladari Vlaške su počeli uvažavati interese Porte, tako da je vlaški vladar Dan II bio prisiljen da preusmjeri svoju politiku prema istoku. U toj situaciji ugarski vladari imali su svoga favorita za vlaško prijestolje, Vlada II Draculu, koji je pod njihovim utjecajem u turbulentnim okolnostima uspio zavladata u Vlaškoj u čak tri navrata. Međutim osjetljiva vojna situacija u jugoistočnoj Evropi, svojevrsna pat pozicija velikih sila Ugarskog kraljevstva, Poljske i Osmanlijskog carstva, u čijim se obračunima klatno uspjeha naglo mijenjalo u korist pojedine sile, prisiljavala je moldavske i vlaške knezove na niz neprincipijelnih koalicija. Tako je Vlad II 1443. godine kao Portin pouzdanik došao na vlast u Vlaškoj početkom 1443. godine, pa se zatim odbio pridružiti velikom križarskom pohodu Janka Hunjadija 1444. godine protiv Osmanlija. No, već iduće godine je djelatno poduzeo nekoliko ratnih pohoda protiv njih. Treba imati na umu da su mnoge države poput Srbije, Bosne, Vlaške i Moldavije bile u 15. stoljeću na prostorima jugoistočne Evrope i turske i ugarske vazalne

zemlje, dok su se pretendenti na prijestolja tih država često i uz tursku pomoć borili jedan protiv drugog. Mnogi vladari su uz pomoć Osmanlija legalizirali svoju vlast i tako se osigurali od suparnika i susjeda, a često su i sami sa svojim trupama sudjelovali u borbi na strani Osmanlija, poput srpskog despota Stefana Lazarevića, koji je svojim trupama spasio Osmanlije u bici kod Rovina 1395. godine. I sam je Skenderbeg, koji je svojom borbom protiv Osmanlija zadivljavao cijelu Evropu, bio prinuđen da veliki dio svoje vladavine provede kao sultanov vazal.² Na sličan način vladavine bio je prisiljen i sin Vlada II, Vlad III Tepes, poznatiji kao Drakula. Od sredine 16. stoljeća nakon što su Osmanlije zauzele veliki dio Ugarskog kraljevstva, rumunjske kneževine postajale su sve zavisnije od njihove vlasti. Međutim, to nije značio kraj protuosmanske borbe kod Rumunja, jer je za vrijeme Mihaela Hrabrog (1593.-1601.), vladara renesansnog tipa, došlo do privremenog ujedinjavanja svih triju rumunjskih kneževina Transilvanije, Vlaške i Moldavije, koji je uspio pobijediti Osmanlije i dobiti njihovo *de facto* priznanje svoje vlasti. U složenim uvjetima svoje vladavine, nakon što je postao habsburški pouzdanik, ubio ga je habsburški vojskovođa Juraj Basta, bojeći se da će Mihael Hrabri postati previše moćan, kao novi miljenik habsburških vladara. U kasnijem društvenom razvoju kneževina Moldavije i Vlaške važni su protugrčki ustanci (1617.-1619.) i (1631.), jer su se Grci pojavljivali u rumunjskim zemljama kao pratnja onih knezova pod osmanlijskim vrhovništvom, a često su se upuštali u trgovačke pothvate, kupovali posjede i stjecali visoke položaje na dvoru. Ova protugrčka reakcija, iako je bila rani izraz narodne svijesti, pokazivala je i ksenofobičan stav bojara prema Grcima, prvenstveno zbog gospodarskih interesa. Nakon kratkotrajnog opadanja osmanske moći, došlo je do obnove pod velikim vezirima Čuprilićima, koji su inaugurirali novu politiku postavljanja carigradskih Grka (fanariota – po jednom carigradskom kvartu naseljenom većinom Grcima), na vlaška i moldavska prijestolja, jer se često događalo da su moldavski i vlaški knezovi “prešli u neprijateljske redove usred bitke”. Autonomni status dviju kneževina je time sačuvan, ali uz značajna nova ograničenja. Fanariotsko stoljeće (1711.-1821.) mnogi povjesničari zovu i “stoljećem reformi”, jer su fanarioti proveli široku reorganizaciju društva u dvjema kneževinama na načelima “prosvjećenoga apsolutizma”, između ostalog na području uprave i sudstva te fiskalnih reformi, a za njihove vladavine došlo je i do ukidanja kmetstva. Značajna je činjenica da su oni provodili te reforme sa ciljem poboljšanja mehanizma iskorištavanja u korist Porte. Tim reformama su se najjače odupirali bojari, iz društvenih i političkih razloga kao konzervativna reakcija zbog gubitka povlastica. Tako su kada je habsburška vlast privre-

---

² Vidi: Momčilo Spremić, Turci i Balkanski poluotok u XV i XVI vijeku, *Jugoslavenski istorijski časopis*, 1-2, 1966, Beograd, 37-49.

meno zauzela Vlašku tijekom habsburško-osmanskog rata (1787.-1792.), tražili uki-danje svih reformi, optuživši ih da im je osnovni cilj bio uništenje bojara. Za isto vri-jeme u Transilvaniji koja je ponovo pala u ugarske ruke počela je borba za pravo Ru-munja za političku emancipaciju, zapravo borba za jednaka politička prava s osta-lim narodima (manjinskim) koji su nastanjivali Transilvaniju, pod vodstvom unijat-skog biskupa Ivana Inocenta Micu-Kleina (1692.-1768.). U svom pristupu u kojemu je tražio prava ne samo grkokatolika, već svih Rumunja u Transilvaniji zrcali se mo-derna ideja nacije. Ipak ta je borba završila neuspjehom, a biskup je bio prisiljen na progonstvo u Rim. Seljački ustanak u Transilvaniji pod vodstvom rumunjskog selja-ka Horea, a koji su se žalili na zloupotrebu plemstva i tijela carske vlasti prema nji-ma, prisilio je vlasti da ukinu kmetstvo u Transilvaniji 1785. godine. Borbu bisku-pa Micu-Kleina za jednaka prava Rumunja u Transilvaniji nastavila je intelektualna elita zvana "Transilvanska škola", koja je svojim memorandumom caru Leopoldu II (1790.-1792.) pod nazivom *Supplex Libellus Valachorum* dokazala značajan napre-dak u procesu razvoja nacionalne svijesti transilvanskih Rumunja. Napori za jedna-kopravnosti nastavili su se i u 19. stoljeću na kulturnom području, baš zahvaljujući bogatoj i inovativnoj djelatnosti "Transilvanske škole".

Na kraju knjige nalazi se obiman popis izabrane literature većinom na engle-skom jeziku, pri čemu treba spomenuti i članak Castille Maneae-Grgin, o *Neobič-nom knezu na moldavskom prijestolju: Hrvat Gašpar Graziani (1619.-1620.)*, koji pokušava da rasvijetli još jednu zanimljivu biografiju.

Željko Karaula